

Fysik og åndelig renhed

Kulturgeograf Christoffer Jørgensen &
kultursociolog Mette Magnussen

Sommeren 1853 var varm. Meget varm! Affaldet i byens gader kogte, dampede og gærede i varmen. Byens renovation, natmændene, havde ingen chance for at følge med. Man vidste godt, den var gal. I mange år var København blevet reddet af sommerregnen, der skyllede gaderne igennem og sendte affaldet ned i kanalerne. Holmens Kanal havde i mange år været kendt som Københavns store åbne kloak. Rotterne trivedes i mængder. Ofte invaderede de Det Kongelige Teater i så store mængder at herrerne for en sikkerheds skyld iførte sig deres ridestøvler. Damerne havde større problemer – de havde store kjoler i flere lag. Sammenbruddet var på vej – det vidste man. Ingen ønskede dog for alvor at ændre på det bestående. En gennemgribende reovering af Københavns vandforsyning og boligmasse var for dyr. Det, der var godt nok til fædrene, var også godt til sønnerne, var den fremherskende indstilling. Kun en mindre gruppe af yngre læger var bekymrede. Rygterne om epidemier i andre hovedstæder havde rystet København – der måtte gøres noget!

Første trin var en opfordring i aviser til læger og medicin-studerende om at melde sig til at foretage visitationer i husene og til at give beboerne »Enhver nødvendig Underretning og Hjælp til Sygdommens Forebyggelse«. Opfordringen var underskrevet af *Hornemann* og fem andre læger. Lægeforeningens arbejdsplan havde tre punkter: Det første punkt var hus-visitationer med det mål at opspore tilfælde og henvise til distriktslæger eller til læger på anmeldelsesbureauer. Det andet punkt var oprettelse af bespisningsanstalter for mindre-bemidlede, truede familier. Det tredje punkt var udflytning af familier fra de truede områder.

Brumleby

Ved indgangen til Lægeforeningens boliger Brumleby sidder et skilt med teksten: »I året 1853 kom koleraen til København. Lægen *Emil Hornemann* tog samme år initiativet til at bygge Lægeforeningens boliger på Østerbro som de første sociale arbejderboliger opført i det åbne land uden for voldene. *Gottlieb Bindeshøll* blev arkitekt for byggeriet, og de første 8 blokke blev påbegyndt allerede i efteråret 1853 (Figur 1). I 1860'erne blev der opført yderligere 10 blokke, denne gang med *Vilhelm Klein* som arkitekt. Hele anlægget med Husholdningsforening, Børneasyll, Badeanstalt, Mødesal og Sløjdscole stod færdigt omkring Århundredeskiftet. Lægeforeningens boliger, Brumleby blev fredet i 1959« [1].

Fundatsen for Lægeforeningens boliger (1857) omtaler formålet med foreningens byggerier, »sunde og billige boliger for

de ubemidlede klasser af Hovedstadens befolkning. Beboernes sundhed, sædelighed og tilfredshed søges så vidt muligt fremmet ved hensigtssvarende reglementariske bestemmelser, navnlig til overholdelse af god orden og renlighed«. Det sundhedsmæssige blev knyttet sammen med et sanitært og et moralsk sædeligt motiv, og der blev ansat pladsmænd til at holde øje med, at beboerne opførte sig ordentligt. Pladsmændene fungerede som en slags internt ordenspoliti, der overvågede og kontrollerede beboerne. Den sanitære bevægelse skal ses sammen med tidens dannelsesideal, hvor den fysiske renhed blev set som forudsætningen for åndelig renhed. Bebyggelsen blev opført på Øster Fælled på en grund, kommunen havde stillet til rådighed. Kommunen ville ikke selv bygge til de fattige, men bøjedede sig for Lægeforeningens argumenter for, at en ny koleraepidemi kunne bryde ud, hvis ikke der blev bygget bedre boliger. *Hornemann* var formand for bestyrelsen for Lægeforeningens boliger til 1888. Grunden var stillet til rådighed, men arbejdet med at få finansieret lejeboligerne måtte bestyrelsen selv stå for, og bl.a. Statsanstalten for Livsforsikring ydede lån. Brumleby var karakteriseret ved, at der var lys og luft mellem de toetagers blokke, der bestod af et- og to-værelseslejligheder med separat indgang, bestemt for familier, enlige og enker. I 1858 var *Hornemann* initiativtager til en skandinavisk kongres for sundhedspleje, og deltagerne så mønsterboligerne på Fælleden. I 1865 deltog han ved stiftelsen af Arbejdernes Byggeförening, der bl.a. opførte Kartoffelrækkerne. *Hornemann* var medvirkende til en række andre forbedringer i København, og var også praktiserende læge med en kundekreds, der blandt andet talte *H.C. Andersen* og *Thorvaldsen*.

Korrespondance: *Christoffer Jørgensen*, Kulturcentret Assistens Kirkegård, Kapelvej 4, DK-2200 København N. E-mail: center@assistens.dk

Litteratur

1. www.assistens.dk